

DOS TEXTOS DE JOAN VINYOLI SOBRE POESIA

presentació a cura de M. M. i P.

Que jo sàpiga, no es coneixen gaires textos de Joan Vinyoli en els quals parli de la creació poètica, i tampoc no sé que s'hagués dedicat a la crítica d'una manera activa. Això no obstant, tots els que vam tenir la sort de conèixer-lo i de tractar-lo, sabem que la poesia, més ben dit, la creació poètica, amb tots els fenòmens que comporta, era un dels seus temes de conversa preferits, i a vegades esdevenia quasi una obsessió. Preocupat per aconseguir la perfecció, sense ser de cap manera un perfeccionista, analitzava el tema des de tots els angles de què era capaç, amb una exigència crítica, una perspicàcia i una lucidesa realment envejables. No s'envanava de la pròpia experiència, però tampoc no desdenyava el coneixement adquirit amb molts anys d'ofici.

El text que presentem avui, tal com ell mateix explica en la carta que em va escriure el 4 d'agost de 1979, i que també publiquem havia d'iniciar una secció nova a «Reduccions», una secció que no va passar de projecte perquè no vam trobar (potser no vam saber trobar) els textos que desitjàvem per tirar-la endavant. No em consta que s'hagi publicat mai, aquest text, i m'ho fa pensar més el fet que es tracti d'unes pàgines que el mateix Joan Vinyoli va llegir en l'acte de què parla també en la carta que he esmentat. La mesurada contenció amb què s'expressa, motivada en part segurament pel profund respecte que sentia per Carles Riba, no amaga gens la seva agudeses; al contrari, jo crec que el mateix rigor amb què va plantejar-se la intervenció, posa encara més de manifest la seva gran capacitat d'anàlisi i de síntesi. D'altra banda, em sembla molt remarcable la valoració de la poesia com a font de coneixement, una valoració de la qual la seva obra és un exemple constant.

El retard amb què oferim aquest text als nostres lectors, s'explica en part per la causa de què parlo al començament del paràgraf anterior, i en part també per un oblit del qual només jo sóc responsable.

M. M. i P.

Barcelona, 4.8.79

Estimat Miquel. Tinc l'alegria de poder-te ja incloure fotocòpia de la invitació a la «Sesión Carles Riba» que la «Casa del Libro» va organitzar «Coronando los actos conmemorativos de su sexagésimo aniversario» el dia 27 de novembre de l'any 1954 (això de l'any és com jo ho interpreto) perquè a la tarja posa «Temporada 1953-54». Bé: *sóc ara jo que, recordant aquell acte i després de parlar amb l'Eulàlia Riba, tota vegada que us heu plantejat «d'incorporar a la revista textos en prosa de poetes parlant de poesia: del procés de creació, dels moviments i sensacions que comporta, etc.» m'agradaria molt que fos iniciada amb el treball que et vaig enviar ahir, i no per orgull de ser jo el primer, sinó per escaure's la circumstància dels 20 anys de la mort del mestre i perquè justament l'estudi tracta, encara que sols moderadament, de la seva poètica.* Com indico en les holandeses enviades és ORIGINAL ÚNIC, però la passada nit, furgant en el plec de papers on vaig trobar l'esmentada còpia, també he trobat les notes meves prèvies a la redacció de l'estudi esmentat i *m'ha semblat que no era gens desdenyable i que tenia actualitat.* La referència a Maritain respecte a que l'objecte creat, l'obra realitzada, el poema, fan el paper del verb mental i del judici en el coneixement especulatiu i que el coneixement poètic no és plenament conscient sinó en l'obra feta, i que no és previ ni ha de ser pressuposat a l'activitat creadora sinó enviscerat en ella, consubstancial amb el seu moviment cap a l'obra; em sembla tan ben dit i tan veritat com el que diu Gottfried Benn, —reportat per Eliot en la seva magnífica conferència o assaig titulat «The Three Voices of Poetry» (Les tres veus de la Poesia)—, o sigui: «Primer de tot hi ha un embrió inert» o «germen creatiu» (ein dumpfer schöpferischer Keim) i d'altra banda el llenguatge, tots els recursos dels mots a disposició del poeta. Té el poeta *alguna cosa que germina en ell, per a la qual ha de trobar paraules* (el subratllat és meu), però no pot saber quines paraules li calen fins al moment que les ha trobat; no pot identificar aquest embrió fins que *ha estat transformat en un arranjament de les paraules justes*

en l'ordre just. (El subratllat és meu). I quan ha trobat aquestes paraules, la «cosa» per a la qual calia trobar-les ha desaparegut, substituïda per un poema. Allò d'on ha partit no es pot dir que sigui una cosa tan definida com una emoció en qualsevol sentit corrent: i molt menys encara una idea. Es —adaptant dues línies de Beddoes (no sé qui és), escrites en un altre sentit:

un incorpori glatir de vida en la penombra
cridant amb veu de granota, «què arribaré a ser»?

No segueixo, no acabaria mai. Aquest text de Benn vaig traduir-lo fa temps, en descobrir l'assaig d'Eliot en un petit llibret que hi ha a l'Institut Britànic, però l'assaig d'Eliot i molts d'altres d'ell estan reunits en un llibre que es diu «On Poetry and Poets» que Editorial Sur de Buenos Aires va traduir no sé en quina data amb el títol «Sobre la poesia y los poetas». Malauradament aquesta edició argentina està totalment exhaurida fa temps (fa un mes curt que jo, personalment, vaig visitar E.D.H.A.S.A., i em vaig presentar com escriptor perquè en fessin cas, per demanar-los si podien trobar-me al preu que fos un exemplar d'aquesta edició, però molt amablement van contestar-me, després de consultar diferents fitxers i llibres, que ni al lloc d'origen no h'hi havia cap exemplar i que no tenien idea de si el reimprimirien mai). Jo el tinc en anglès però el meu anglès no em permet una lectura fluida. A Barcelona el té, ben segur, molta gent (és a dir uns pocs interessats). He donat veus per si algú pugués deixar-me'l per fotocopiar-lo.

M'he tornat a embrancar. És un llibre fonamental sobre el qual et tornaré a parlar més endavant. Com «Fronteras de la poesia» de Maritain. L'edició és de l'any 1945, publicada per una editorial de Buenos Aires. Aquest llibre també està exhaurit fa molt de temps però jo el tinc. No puc ara deixar-te'l perquè l'estic rellegant, però en la carta que t'escriuré més endavant *per contestar a la pregunta que em feies sobre la manera com ho feia jo per estudiar*, encara

que no sistemàticament, poètica, m'estendré sobre aquest i d'altres llibres.

En realitat, tot això que t'he escrit ha estat una mica per justificar la meua afirmació que el meu treball «Carles Riba i el seu concepte de la poesia» *no és gens desdenyable*, fonamentant-me en les notes prèvies que vaig fer per redactar-lo. I que m'agradaria que encetés la nova secció que us proposeu dedicar, en certa manera, a «poètica», en la revista «Reduccions», i que em sembla una molt bona idea.

Fa tres hores que t'escric. Continuaré demà perquè em sento cansat i ara que no fa tanta calor, faré un tomb pel barri.

5.8.79

Són les 3 de la matinada i encara que estic temptat de fer-ho no t'explicaré amb detall la visita que vaig fer ahir vespre a un bar coreà que hi ha molt a prop de casa, l'anada a la Clínica Corachan, com vaig fer un cert Nadal a l'institut Dexeus, i la llarga passejada que això va comportar.— He d'acabar aquesta carta amb unes consideracions: en llegir les notes a què abans al·ludeixo vaig trobar-hi algun text de Riba que es reproduïx textualment al petit pròleg que vaig escriure amb desgana per al llibre de Josep M. Fulquet «Perillosa riba», la qual cosa significa que en fer-lo devia consultar aquestes notes. Però no crec que això tingui cap mena d'importància perquè al capdavant són cites literals de Riba.

Adhuc si el projecte d'iniciar l'esmentada secció a «Reduccions», el meu treball no es dugués a terme, em faria il·lusió que figurés en la revista el meu treball amb un breu preàmbul com per exemple «Als vint anys de la mort de Carles Riba. Breus reflexions sobre el concepte de la poesia». Donada la qualitat del paper de la revista que sobretot en el número 6 és un bon satinat, l'article podria il·lustrar-se amb el text de la invitació i amb tal vegada el Recordatori (text) de la seva mort, que és meu i el considero un preat tresor, i que també te l'incloc en aquesta carta. Amb tots

aquests elements i tal vegada una fotografia de Riba podria fer-se una cosa molt bonica. Fixa't que en el recordatori hi ha un breu fragment de *l'últim text* que escriví Riba i que al meu entendre és molt bo.

Tinc ara molta por que la meva carta d'abans d'ahir no es perdés, perquè s'hauria perdut l'article meu. La vaig dirigir, com va dir-me la Dolors a la *Gasolinera* de CANTONIGRÓS, però no vaig atinar a posar (Barcelona) com ho faig en aquesta.

La importància que ha agafat per mi aquest assumpte és perquè de sobte m'ha retornat als temps que no diré que tingués oblidats —i que foren decisius per mi—. No recordava per exemple que tot sovint sopava a casa en Riba, cosa que em va recordar l'Eulàlia i algunes converses amb ell a la nit molt importants i de les quals algun dia n'escriuré alguna cosa que ajudarà a comprendre aquell gran entre els grans de l'època. M'ha fet pensar molt, en suma, en coses de mi mateix que tenia oblidades o mig oblidades.

Prou per avui. Perdona si t'he cansat amb la llargària de la carta. Des d'ahir tarda estic de fet amb tu. Pensa en mi, si et vaga. Tan aviat com puguis parla'm de tot això.

Una molt forta abraçada
Joan

Són les 4 menys 10 de la matí [sic]. Que bo el silenci. Que bona la frescor d'aquesta hora. Tinc moltes altres coses per dir-te, encara, però intentaré dormir.

Se m'ha fet l'honor d'invitar-me a parlar en aquest acte d'homenatge a Carles Riba. No diré que dels escriptors de la meua generació sigui jo el menys indicat per fer-ho, tot i que entre ells n'hi ha que amb més coneixença crítica de l'obra del poeta, podrien ben segur parlar-ne amb més competència que jo, perquè l'amistat que em lliga amb ell i que depassa de molt una relació estrictament literària, ni que fos la tan noble de mestre i deixeble, justifica prou la meua presència aquí.

Entre els meus companys de lletres sóc l'únic o un dels pocs que no he tingut la sort de ser deixeble de Carles Riba en el sentit propi del mot: vull dir assistint als seus cursos de la Universitat o de la Bernat Metge. Si això ho considero quasi un infortuni, perquè és prou coneguda l'extraordinària importància del magisteri de Riba, és també una circumstància que va donar un caràcter especial a la nostra relació, sobretot en els seus començaments, fent-la més directa, més imprevista i més íntima i en definitiva potser més fàcil per mi, perquè en acostar-me al gran escriptor i humanista, cosa que imposava prou, no s'hi afegís encara el temorós respecte que un jove sent envers el mestre a qui tracta cada dia des de la distància que una càtedra comporta.

Si els meus companys, qui més qui menys, va[n] arribar a Carles Riba per l'escala del grec o dels estudis de Literatura, jo hi vaig arribar (sols) per la poesia. D'ací que un dia ens trobéssim senzillament, humanament un davant de l'altre, jo confús i gairebé espantat de la meua incultura, ell secret i alhora acollidor, comprensiu amb ella i sabent i estimant no sé què de mi que va ajudar noblement, generosament a fer-se.

Mai no podré oblidar els temps primers de la nostra coneixença. Són ja llunyans i les coses i el món tan diferents i tots hem canviat tantíssim arrossegats pel remolí de les circumstàncies, que és amb enyorança i adoloriment que recordo aquelles hores.

Rilke i els seus arbres plegant-se en lira, donant misteriosos fruits de consol; Hölderlin, ardent en el seu dolorós anhel, acompanyat per les seves àguiles, que creaven espais de grandesa davant nostre, eren cridats per la paraula secreta, lenta, persuasiva del poeta en

les nostres reunions nocturnes de la seva casa de Sarrià. Rosselló Pòrcel, Joan Teixidor, Lamarca, Samsó i jo, per separat o junts, provocàvem, sol·licitàvem aquestes entrevistes que en Riba accedia sempre a atorgar-nos amb cordialitat i senzillesa. En elles vaig aprendre el que sé d'ell tant almenys com en les seves obres i alguna cosa més, molt valuosa, que sols la intimitat d'un home, cara a cara, pot revelar-nos; en elles foren llegides i comentades les traduccions de Hölderlin que es van aplegar anys després en un petit, preciós volum, per on la influència d'aquesta obra única s'ha fet ja sentir en les promocions més joves; en elles molta lliçó de veritable poesia, continguda a voltes en una frase dita de passada, com a l'atzar de la conversa, fou rebuda per nosaltres i meditada llargament.

La paraula d'en Riba *servia*. Ho dic amb un mot que a ell li plavia d'emprar sovint en referir-se a tal o tal obra poètica, recalcant-ne amb un accent especial el valor de sentit que hi posava. Quan deia: «*Aquesta obra acompanya, serveix*», jo sentia quanta cosa anava implícita en aquesta formulació plena d'íntimes ressonàncies.

Però no sols en la conversa, també en els llibres s'expressa així: «Aquesta poesia —escriu en *Per comprendre*— no pot acompanyar-nos gaire als nostres íntims fons: ... és una poesia per a ésser en ella mateixa, gratuïta, monumental, independent de la seva mentida o la seva veritat, no per a *servir*».

Em sembla significatiu d'una actitud, pel que respecta a un concepte de la poesia, el fet d'aproximar-se a la consideració de la mateixa per la seva referència a la veritat humana que hi ha en ella, o sia, el que en diem autenticitat; i, sobretot, aquesta mena de pudorós capteniment, de prudent reserva en la manera indirecta, velada, de tractar aquestes coses. I és que, pel contacte que en tant que poeta manté amb la realitat profunda de l'ànima en les operacions del poetitzar, Riba no s'accontentaria mai amb elucubracions massa racionalistes com a vegades fan crítics, que «juguen a problemes» per incapacitat de sentir el «misteri», si bé tampoc, una ment lúcida, rigorosa i activa com la d'ell, no podria satisfer-se amb vagaroses divagacions de romàntica textura en abordar la poesia ni cap altre problema o fet.

Que jo sàpiga, Riba no ha escrit pròpiament estudis o assaigs on

tracti d'una manera sistemàtica el fet poètic. Però al llarg dels seus articles de crítica i en pròlegs, converses i manifestacions ocasionals, es troben prou indicis preciosos per a permetre'ns fer-nos idea del seu pensament sobre aquestes difícils qüestions. No és el moment ni estic preparat per a estudiar-les com caldria. Em limitaré doncs a marcar una imprecisa línia entorn de dos punts, per on sento que un dia o altre caldrà insistir amb traços més forts i amples.

«La poesia —diu Riba— se'm planteja com una experiència, com un mètode de pensament i de coneixement sobre mi mateix i sobre el món», i en un altre text precisa més el sentit d'aquesta experiència, quan diu que «tota poesia prové d'una il·luminació, espasmòdica o tranquil·la, però que no pertany ben bé a la consciència, sobre una realitat íntima que no ens importa tant de considerar com de *veure*. Per ella ens sentim amb ànims, delerosos de gràcia i aptes per a la salut».

Són paraules dites en la maduresa, amb plena responsabilitat intel·lectual del que signifiquen; *il·luminació* no és ací un fàcil tòpic per a indicar més o menys una determinada forma de coneixement. Ja he dit abans la prudència i rigor amb què Riba maneja els conceptes relatius a la poesia. Però aquest mot: *il·luminació*, ha estat usat en accepcions tan diverses, des de la il·luminació mística pròpiament dita fins a les experiències d'un Rimbaud, provocades per «un llarg, immens i raonat desbaratament de tots els sentits», que restem de moment perplexos sobre el sentit que hem de donar-hi. Ens ajuda a fer-ho la continuació del text, no dit sota cap mena de pressió emocional sinó fent explícit el caràcter d'aquesta experiència amb dues simples notes: la il·luminació pot ser tranquil·la o espasmòdica. Amb el primer adjectiu accentua Riba un matis que més d'un entusiasta de romàntics transcendentalismes evitaria amb cura, desdenyosament. Aquesta llum és igualment en la naixença, de la cançó més fàcil i meravellosa de Carner, com del retort, difícil desplegar-se el verb de la gran «Elegia» de Guerau.

L'important, però, és que en el to d'aquest text no hi ha res que ens faci perillar de situar-nos en el pendís de cap nebulosa metafísica o mística. Quedem-nos, doncs, amb això només: «una il·luminació que no pertany ben bé a la consciència del poeta». Avui per avui

és possible que el mateix Riba no sàpiga ni pugui dir-nos més d'aquesta il·luminació, si no és, i ja és molt, i per ací tendiríem a creure que hi atribueix potser un caràcter religiós, que «ens fa sentir amb ànima, delerosos de gràcia i aptes per a la salut».

No podem ara endinsar-nos per aquests topants; tanmateix cal tenir-los en compte en qualsevol estudi que es faci de l'obra i de la personalitat de Carles Riba.

Si una cosa sembla decisiva en el procés de presa de consciència de la poesia en tant que poesia, començat d'una manera deliberada amb Baudelaire i Rimbaud, és el descobriment del seu poder de coneixement, que transcendeix el seu sentit d'art dirigit a la creació d'una obra. Si bé tot poeta, ni que no hi hagi mai reflexionat, parteix en el seu acte creador d'aquest obscur i saborós coneixement vivencial, la plena consciència d'aquest fet va tenir per a la poesia incalculables conseqüències. Per a molts ja no va ser principalment activitat creadora sinó sobretot via de coneixement. No importava ja tant l'obra, la forma, sinó la vivència en la qual aquest coneixement era donat. Per aquest camí fàcilment es deriva cap a la mística profana i al perill de sobrevalorar desmesuradament la poesia, atribuint-li finalitats que no li corresponen.

«Perduda tota certesa metafísica i religiosa —diu Maritain—, la recerca de l'absolut i de la perfecta llibertat espiritual, llançada, després de Rimbaud, a molts dels seus contemporanis a l'error d'esperar de la poesia l'aliment supersubstancial de l'home. Només esperen de la poesia —enmig d'una desesperació, la realitat de la qual, a voltes tràgica, no pot negar-se— una improbable solució del problema de la seva vida i la possibilitat d'una evasió vers el sobrehumà. Rimbaud, de totes maneres, ho havia dit: *la charité c'est la clef*. Més a desgrat d'aquesta frase resplendent, ell segueix essent la personificació d'aquest error».

No es pot separar la poesia de la línia de l'art.

Però això justament és per mi el que significa Riba a Catalunya. Ningú com ell no ha tingut potser una idea tan clara de la radical

profunditat del fet poètic. Que en la poesia hi ha coneixement, ho afirma, ja ho hem dit, d'una manera taxativa, però té present sempre, ni que no hi al·ludeixi en concret, el caràcter *operatiu* d'aquest coneixement; és a dir, que tendeix a expressar-se en una obra. Ell sap que en el coneixement poètic —cito Maritain de nou—l'objecte creat, l'obra realitzada, el poema, fan el paper del verb mental i del judici en el coneixement especulatiu. I que el coneixement poètic no és plenament conscient sinó en l'obra feta. I que no és previ ni ha de ser pressuposat a l'activitat creadora sinó enviscerat en ells, consubstancial amb el seu moviment cap a l'obra».

Per això Riba insisteix sempre, i aquest és l'altre punt a què abans m'he referit, en la distinció entre poema i poesia. «Es dona més importància —ha dit— a la poesia que al poema. El poema es fa amb poesia, això és obvi; però la poesia sense poema és mera fluència, força i no obra, «energeia» i no «ergon». Per això reclama en l'acte poètic no sols la intensitat sensitiva i la «innocent distància mental», frase feliç amb la qual caracteritza d'aquella manera tan seva que dèiem al començament, púdica i profunda, el recolliment fecund de l'estat poètic, en què tot és passivitat i espera més avall de la consciència, sinó també la tècnica poètica, que, «amb obstinat rigor, ha d'aplicar-se a dirigir el procés, si nó de desplegament simultani de matèria i forma líriques, almenys de transsubstanciació, perfecta, sense residus, d'aquella en aquesta». Com abans la paraula il·luminació, en explicar-nos la manera d'originar-se la poesia, la paraula *transsubstanciació*, rep ara tot el pes en definir l'operació per la qual aquella esdevé poema.

Només així, per aquesta operació, que no és descripció ni explicació de res, sinó *canvi substancial*, podrà el poeta —segueixo citant Riba— fer necessaris uns signes a uns segles i uns segles a uns signes. O sigui, en definitiva, fer necessària la paraula.

Difícilment trobaríem en la nostra lírica un poeta que d'una manera tan exemplar sigui fidel a aquests preceptes com el mateix Riba.

No amb dogmàtica suficiència, tot i que és mestre excel·lent, o potser per això, ni d'una manera sistemàtica, tot i que si algú pot fer-ho a casa nostra fóra ell, ens dona Riba el seu concepte del poètic —equidistant de Rilke, massa extremós en la seva introspecció, que no sap de límits, i de Valéry, d'una excessiva assèpsia mental—, ric de Grècia, pel doble camí d'Apol·lo i de Dionisos, ric també d'una «meditativa fantasia», però estimant sobre tota cosa el «quiet triomf d'un pensament perfet».